

KS. PAWEŁ PAŁKA

V MIĘDZYNARODOWY KONGRES PRAWA KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH
W TESALONIKACH

W dniach 22-27 września 1981 r. odbył się w Tesalonicach V Międzynarodowy Kongres Prawa Kościołów Wschodnich zorganizowany przez Stowarzyszenie Prawa Kościołów Wschodnich istniejące od 1969 r. z siedzibą w Wiedniu. Tematem obrad Kongresu były dwa zagadnienia: Ekonomia kościelna (*Oikonomia*) i małżeństwa mieszane (*matrimonia mixta*). Udział w Kongresie wzięło ponad 80 osób wyznania katolickiego, prawosławnego i protestanckiego. Z Polski uczestnikami Kongresu byli trzech profesorowie KUL księża: J. Grzywacz, E. Przekop i P. Pałka.

Uroczyste otwarcie Kongresu przez prof. Plöchla odbyło się 22 IX w auli wykładowej metropolii, gdzie też nastąpiło powitanie uczestników Kongresu przez miejscowego metropolitę Panteleimona, ministra Grecji Północnej, burmistrza Tesalonik i rektora uniwersytetu. Odczytane też tu zostało послание ekumenicznego patriarchy Konstantynopola skierowane do uczestników Kongresu z życzeniami owocnych obrad. Bezpośrednio po tym metropolita prof. Rodopoulos, przewodniczący Komitetu organizacyjnego Kongresu, wygłosił referat na temat: *Małżeństwa mieszane — Ekonomia, podstawy teologiczne*, stanowiący dobre wprowadzenie do obranej problematyki kongresowej. Odnośnie do ekonomii, rozumianej tu jako łagodne tłumaczenie prawa kościelnego, naświetlone zostały podstawy teologiczne tej instytucji oraz racje i granice jej stosowania w Kościele prawosławnym. W związku zaś z małżeństwami mieszanymi podkreślone zostały racje dla jakich w tym Kościele zakazane są małżeństwa z heretykami oraz potrzeba dokonania tu reformy, co w skali całego Kościoła prawosławnego winno być dokonane przez zapowiadany Wszechprawosławny Sobór, zwłaszcza że Kościół katolicki od Soboru Watykańskiego II poczynił już pewne złagodzenia w tym względzie.

Właściwe obrady Kongresu z dyskusją rozpoczęły się dnia następnego w miejscowym uniwersytecie, gdzie w ciągu 4 dni wygłoszonych zostało 9 prelekcji, z których 4 poświęcone były samej ekonomii.

Biskup P. L'Huiller przedstawił zagadnienie ekonomii w tradycji Kościoła ortodoksyjnego. Uczynił to na podstawie postanowień niektórych soborów, synodów oraz wypowiedzi Ojców i kanonistów greckich. Wyjaśnił też tu różnicę między ekonomią i akrybią polegającą na rygorystycznym tłumaczeniu prawa. Wykazał też tu, że w Kościele wschodnim ekonomia była stosowana od pierwszych wieków, aczkolwiek nie zawsze była określana terminem dziś oznaczanym, co nieraz było przyczyną różnych sporów wśród teologów i kanonistów. Dużo uwagi prelegent poświęcił tu wypowiedziom św. Bazylego Wielkiego i niektórym sformułowaniom synodu trullańskiego z 691 r. oraz wskazaniom, kiedy i w jakich okolicznościach można stosować ekonomię w praktyce. Podkreślił też tu, iż potrzeba jej stosowania wpływa z miłości i miłosierdzia chrześcijańskiego wpływającego z nauki Chrystusa pragnącego zbawić każdego człowieka.

Prof. Radko Poptodorov z uniwersytetu Sofijskiego w swym referacie omówił prawosławną tradycję i praktykę dotyczącą ekonomii i małżeństw mieszanych w Kościołach słowiańskich. Odnośnie do ekonomii wykazał, iż stosowanie jej w

praktyce było i jest zgodne z celem Kościoła będącego instytucją zbawczą z woli samego Założyciela głoszącego miłość i miłosierdzie dla każdego człowieka. Kościoły słowiańskie, przyjmując wiarę z Bizancjum, przyjęły też tradycję i naukę teologów bizantyjskich również odnośnie do ekonomii od początku i stosowały ją w praktyce. Prelegent powołał się tu na świadectwo znanych hierarchów bułgarskich: Teofilaksa (koniec XI i początek XII w.), Homatjana (XIII) i Eutymiusza (XIV). Mężowie ci wykazywali, że ekonomia była tu stosowana, gdy przemawiała za tym konieczność, wielkie dobro Kościoła lub osoby indywidualnej czy też dla uniknięcia zgorszenia. Podobnej praktyki trzymał się również Kościół rosyjski, a po zdobyciu półwyspu Bałkańskiego przez Turków tradycja i praktyka Kościoła rosyjskiego była i jest wzorem dla Kościołów bułgarskiego, serbskiego, polskiego i czechosłowackiego.

W dalszych wypowiedziach prelegentów podkreślano aktualność samej instytucji ekonomii. Metropolita Filadelfii Bartholomeos Archontonis, mówiąc na temat *Problem ekonomii dzisiaj*, stwierdza, że wprawdzie instytucja ta nie doczekała się jeszcze w Kościele prawosławnym ścisłego ujęcia prawnego, to jednak nadal budzi duże zainteresowanie teologów i różnych pisarzy kościelnych. Dowodem tego może być fakt, iż wśród tematów ogólnoteologicznych przewidzianych na zapowiadany Sobór Wszechprawosławny obok zagadnienia akrybii figuruje również zagadnienie ekonomii. Prelegent widzi potrzebę zainteresowania się ekonomią z racji rozwijającego się ruchu ekumenicznego, ułatwiającego prowadzenie dialogu w kwestiach nie sprzeciwiających się dogmatom. Dialog taki pozwala bowiem lepiej poznać naukę innego Kościoła, co niekiedy może przyczynić się również do usunięcia pozornych sprzeczności. Lansowana dziś w niektórych środowiskach sprawa interkomunii domaga się również dobrej znajomości zasad ekonomii u wyznawców prawosławia. Sama zaś instytucja ekonomii, która nie może być utożsamiana z dyspensą Kościoła katolickiego, unormowaną dokładnymi normami prawnymi, domaga się nadal wnikliwego badania teologów prawosławnych.

Pogląd na zagadnienie ekonomii ze strony katolickiej przedstawił bardzo wyczerpująco o. Iwan Żużek, profesor Instytutu Orientalnego w Rzymie, w referacie pt. *Ekonomia w pracach Papieskiej Komisji do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego*. Po nakreśleniu zadań tej Komisji i założeń dotyczących rewizji Kodeksu oraz jego charakteru prelegent dużo uwagi poświęcił ekonomii w ujęciu prawosławnym ze wskazaniem różnych aspektów, w jakich bywa ona realizowana w Kościele katolickim. Wyjaśniając obowiązki spoczywające na Komisji, wskazał też metodę, jakiej ma się trzymać, aby prawo było również realizowaniem przykazania miłości nakazanej przez Chrystusa. Ten nakaz realizuje Kościół w swym prawie. Świadczą o tym różne środki prawne, które dla dobra duchowego wierznych pozwalają łagodzić ciężar prawa np. przez stosowanie dyspens, epikei, sanacji, zasady *supplet Ecclesia*, stosowanie łagodniejszej interpretacji w prawie karnym. W związku z samą ekonomią prelegent zaznacza, że brak jest dotąd adekwatnego ustalenia jej pojęcia w prawosławiu. W żadnym jednak wypadku nie może ona być utożsamiana z dyspensą, jak chcą niektórzy prawosławni pisarze. Dużo uwagi poświęcił o. Żużek naświetleniu sprawy, w jakich wypadkach może być stosowana ekonomia i jaki przełożony może ją aplikować w praktyce. Poruszył też tu interesujące zagadnienie dotyczące stosowania ekonomii do osób należących do innych Kościołów lub wspólnot religijnych z podkreśleniem, iż zarówno Kościół katolicki, jak i prawosławny złagodził zakaz przyjmowania niektórych sakramentów, co stało się możliwe zwłaszcza po wzajemnym zniesieniu ekskomuniki na heretyków i schizmatyków.

W końcowych swych wywodach prelegent zaznaczył, że Papieska Komisja do Rewizji Kodeksu od pierwszych początków swej działalności zainteresowała się sprawą ekonomii stosowanej w Kościele prawosławnym. Wyrazem tego było powołanie specjalnej grupy konsultorów mających zbadać sprawę tej ekonomii w tradycji i praktyce wschodniej oraz w życiu współczesnym Kościoła prawosławnego. Po gruntownym przeanalizowaniu tej sprawy na paru posiedzeniach sugestie konsultorów szły w tym kierunku, aby w przyszłym Kodeksie nie formułować szczegółowych zasad w tym względzie, lecz jedynie w przepisach wprowadzających lub w przedmowie do Kodeksu sugerować, aby przełożeni egzekwujący przepisy mieli zawsze na uwadze dobro duchowe wiernych.

Sprawie małżeństw mieszanych poświęcono tu też dużo uwagi, naświetlając to zagadnienie według ustawodawstwa katolickiego, prawosławnego i Kościoła ewangelickiego.

Ustawodawstwo Kościoła katolickiego przedstawił prof. Piotr Tocanel (Rzym) w swoim referacie na temat: *Małżeństwa mieszane — rzymsko-katolickie prawo po Soborze Watykańskim II w projektach komisji papieskich*. W gruntownie opracowanym referacie naświetlił on ewolucję przepisów Kościoła w tym względzie. Po omówieniu natury małżeństw mieszanych i wskazaniu racji, dla jakich Kościół zabrania zawierania takich małżeństw, omówił naturę przeszkód dotyczących zawierania małżeństw mieszanych przez katolików z akatolikami ochrzczone i nieochrzczone. W związku z tym więcej uwagi poświęcił tu prelegent analizie warunków wymaganych do uzyskania dyspensy na zawarcie małżeństwa mieszanego. Podkreślone też tu zostało znaczne złagodzenie po Soborze Watykańskim II zakazu zawierania małżeństw katolików z prawosławnymi, gdy chodzi o zachowanie formy prawnej. Przedstawiona została też sprawa formy prawnej przy zawieraniu małżeństw z protestantami, rola ministra akatolickiego asystującego przy zawieraniu małżeństwa mieszanego w Kościele katolickim. Omówiona została również forma liturgiczna takich małżeństw i warunki, w jakich forma ta w całości może być stosowana przy małżeństwach mieszanych. Wreszcie wskazane zostały metody, jakich winni trzymać się kapłani przy sprawowaniu opieki duszpasterskiej nad takimi małżeństwami.

Prof. Radko Poptodorov z Sofii w artykule wyżej już wspomnianym przedstawił też sytuację prawną małżeństw mieszanych w Kościele prawosławnym w krajach słowiańskich. Stwierdził przede wszystkim, że małżeństwa z nieochrzczone i z heretykami za ściśle zakazane. Gdy w tym drugim wypadku małżeństwo było już zawarte, należało je rozwiązać, jak tego domagały się kanony. Po zaistnieniu schizmy w 1054 r. Kościół wschodni tylko w wypadku bezwzględnej konieczności, stosując zasadę ekonomii, pozwalał na małżeństwo z katolikiem, gdyż traktowano go jako heretyka. W tym wypadku domagano się od niego przyjęcia prawosławia, a przez pewien czas od XVII wieku, stosując akrybię, wymagano nawet ponownego przyjęcia chrztu. Taka praktyka była przyjęta przez prawosławnych w Bułgarii, Serbii i Rosji. W późniejszych latach wprowadzono rozróżnienie heretyków od schizmatyków, a z czasem zaczęto stosować dalsze łagodzenie praktyki. Synod moskiewski z 1667 r. zalecał przede wszystkim zwracać uwagę na ważność chrztu przyjętego w innym wyznaniu. W 1721 r. na synodzie rosyjskim został przyjęty pogląd, iż małżeństwo mieszane nie jest samo w sobie złem, lecz rodzi niebezpieczeństwo dla strony prawosławnej utraty swej wiary. Stąd też tylko osoby ugruntowane w wierze mogą zawrzeć takie małżeństwo, byle była gwarancja dla zachowania wiary osoby prawosławnej i nadzieja pozyskania drugiej strony dla prawosławia. Chodziło tu o przyrzeczenie dane na

piśmie, że strona innego wyznania nie będzie wpływała na stronę prawosławną, by zmieniła swe wyznanie i że dzieci z tego małżeństwa będą ochrzczone i wychowane w wierze prawosławnej. Po roku 1864 małżeństwa mieszane ochrzczonech były częściej praktykowane w Rosji z tym, że musiały być zawierane wobec kapłana prawosławnego i w jego kościele po daniu wspomnianych tu gwarancji. Sprawa małżeństw mieszanych była dyskutowana w związku z budzącymi się ruchami wolnościowymi w 1905 r. oraz na synodzie rosyjskim w 1917-1918 r., lecz nie wydano żadnego nowego dekretu w tym względzie. Nie uznawano jednak nadal ważności małżeństw mieszanych zawartych wobec kapłana katolickiego.

Kościół bułgarski trzymał się podobnych zasad jak Kościół rosyjski z tym, że przy małżeństwach mieszanych zawieranych wobec kapłana prawosławnego nie wymagano zmiany wyznania innego współmałżonka. Zawsze jednak była konieczna pisemna gwarancja, że małżonek prawosławny nie będzie miał trudności wyznania swej wiary i że dzieci z tego małżeństwa będą ochrzczone i wychowane w prawosławiu. Małżeństwa zaś mieszane zawarte wobec nieortodoksyjnego kapłana uważane były za nielegalne i nieważne, aczkolwiek tolerowane dokąd nie zwrócono się o ich rozwiązanie.

Kościół serbski podobnie jak i inne Kościoły prawosławne nie uznaje możliwości zawarcia ważnego małżeństwa z osobą nieochrzczoneą, chyba że osoba ta przyjmie prawosławie. Do zawarcia ważnego małżeństwa z osobą ochrzczoneą strona prawosławna ma uzyskać zezwolenie i błogosławieństwo władzy diecezjalnej po złożeniu obietnicy wobec kapłana parafii, że będzie się starała o doprowadzenie małżonka do prawosławia. Drugi zaś małżonek ma złożyć pisemne oświadczenie wobec dwóch świadków, że nie będzie utrudniał współmałżonkowi wypełniania praktyk religijnych i że dzieci będą ochrzczone i wychowane w religii prawosławnej. W końcowych swych wywodach prof. Poptodorov stwierdził, iż należałoby dążyć do reformy prawa małżeńskiego w Kościele prawosławnym. Wymienił też tu Kościoły prawosławne w Rosji, Bułgarii i Polsce, które ustosunkowały się pozytywnie do apelu Stolicy Apostolskiej z 1967 r. o uznanie ważności małżeństw mieszanych zawieranych przez osoby prawosławne w Kościele katolickim wobec kapłana katolickiego, jak Kościół katolicki uznaje obecnie ważność takich małżeństw zawieranych przez katolików w Kościele prawosławnym wobec kapłana prawosławnego.

Na temat małżeństw mieszanych mówił również prof. Awny Barsoum w referacie pt. *Małżeństwa mieszane w świetle prawa Kościoła koptyjskiego*. Po przedstawieniu istoty sakramentalnego małżeństwa chrześcijańskiego prelegent podkreślił, iż w historycznym rozwoju małżeństwa legalnego zawsze były stosowane pewne ograniczenia przy jego zawieraniu. Tak było u Żydów, Greków i Arabów, tak było i jest u chrześcijan. Świadczą o tym uchwały synodów w tym także synodu trullańskiego, zakazującego zawierania małżeństw mieszanych. W Egipcie u Koptów małżeństwo zawsze było uważane za związek sakralny, o czym świadczy tradycja i obecnie obowiązujący ryt religijny jego zawarcia. Stąd też przy zawieraniu małżeństw mieszanych, zwłaszcza z nieochrzczoneymi, trudno jest stosować wszystkie wymogi towarzyszące zawieraniu małżeństw. Prelegent stwierdził, iż na skutek dużego wymieszania ludności różnych wyznań i narodowości zarówno w Egipcie, jak i w innych krajach, gdzie Koptowie pracują, coraz częściej dochodzi do małżeństw mieszanych w tym także z racji dużej trudności znalezienia odpowiedniego partnera tego samego obrządku. Mimo wszystko Kościół koptyjski negatywnie ustosunkowuje się do małżeństw mieszanych, a zwłaszcza zawieranych z nieochrzczoneymi, gdyż te ostatnie małżeństwa uważa zawsze za nieważne. Małżeństwa mieszane z ochrzczoneymi, nie będącymi Koptami ortodoksyjnymi, nie uznawane są za nieważne, lecz

brak jest tu pełnej tolerancji kościelnej dla nich ze strony władzy duszpasterskiej Kościoła koptyjskiego. Duże bowiem są tu trudności, gdy chodzi o duszpasterstwo wśród takich małżeństw. Prelegent podaje wreszcie różne przypadki, jakie mogą zaistnieć przy kojarzeniu się takich małżeństw oraz wymienia różne źródła, z których wypływają przeszkody małżeńskie.

Prof. Konstantinos Vavouskos z Tesalonik mówił na temat małżeństw mieszanych w świetle kanonów. Przede wszystkim stwierdził on, że w pierwszych początkach chrześcijaństwa małżeństwa mieszane mogły oznaczać małżeństwa chrześcijan zawierane jedynie z żydami i poganami. Już św. Paweł podkreślał dezaprobatę dla małżeństw zawieranych z niewiernymi. Wraz ze zwiększeniem się liczby chrześcijan mnożyły się wypadki takich małżeństw, zwłaszcza po stronie kobiet chrześcijanek. To wywołało sprzeciw Ojców czterech pierwszych wieków, o czym świadczą dzieła Tertuliana, Ambrożego, Hieronima, Augustyna i Cypriana. O małżeństwach mieszanych wzmiankują już m.in. synody w Elwirze, Arles i 12 synod w Hipponie. Zakazy w tym okresie odnoszą się głównie do kobiet chrześcijańskich. Ostrzejsze było ustosunkowanie się prawodawcy cywilnego, z tym, że jego zakazy dotyczyły głównie małżeństw zawieranych z żydami. Kodeks Teodozjusza takie małżeństwa traktuje jako cudzołóstwo, zakazując ich pod karą śmierci. Z chwilą pojawienia się pierwszych herezji Ojcowie soborowi zostali zmuszeni do przeciwstawiania się małżeństwom mieszanym nie tylko z wyznawcami innych religii, ale i innego wyznania chrześcijańskiego. Uczynił to już synod w Laodycei, zakazując małżeństw z heretykami, chyba że strona innego wyznania lub religii przyrzeknie przyjąć prawosławie. Synod ekumeniczny IV wyraźnie zakazuje niższemu klerowi zawierania małżeństwa z kobietą innego wyznania. Zdecydowanie sprawę małżeństw mieszanych uregulował synod trullański w kan. 72, zabraniając zawierania małżeństw między ortodoksami i heretykami, a zawarte takie małżeństwa uważa za nieważne, nakazując je rozwiązać. Prelegent wyjaśnia, kogo należy tu rozumieć przez heretyka, oraz wskazuje, jak wielki wpływ miał ten kanon na kształtowanie się prawodawstwa cywilnego. W zakończeniu prelegent zaznaczył, jak w teorii i praktyce przedstawiała się sprawa małżeństw mieszanych między wyznawcami Kościoła wschodniego i zachodniego po schizmie z 1054 r.

Prof. Spyridion Trojanos (Ateny) mówił na temat małżeństw mieszanych w prawie państwowym i cerkiewnym współczesnej Grecji. Podkreślając ścisły związek i zgodność prawa państwowego z prawem cerkiewnym małżeńskim, prelegent stwierdza, że ważne małżeństwo z osobą ochrzczoneą może być zawarte tylko wobec kapłana prawosławnego, pełniącego rolę urzędnika stanu cywilnego, gdy strona prawosławna uzyska dyspensę biskupa, a strona druga złoży przyrzeczenie, że wszystkie dzieci zrodzone z tego małżeństwa będą ochrzczone i wychowane w prawosławiu. Ma to zastosowanie również przy małżeństwach mieszanych zawieranych z katolikami, a nawet gdy chodzi o małżeństwa zawierane przez osoby niewierzące, gdyż prawo nie zna tu ślubów cywilnych.

Prof. Peter Landau z Regensburga przedstawił aktualne prawo Kościoła ewangelickiego o małżeństwach mieszanych. Po nakreśleniu okoliczności wprowadzenia przez Kościół katolicki w XIX w. przepisów o małżeństwach mieszanych w Niemczech przedstawione zostało początkowe ustosunkowanie się do tych przepisów Kościoła ewangelickiego oraz obecne zróżnicowane prawo i zróżnicowana praktyka Kościołów krajowych tego wyznania. Konfrontując praktykę poszczególnych Kościołów krajowych ze złagodzoneym prawem Kościoła katolickiego po Soborze Watykańskim II, prelegent przedstawił dwie różne ekumeniczne formy zawarcia małżeństw mieszanych przyjęte przez Konferencję Biskupów Katolickich i Radę Koś-

ciola Ewangelickiego w Niemczech. Podał też szczegółowe wyjaśnienia dotyczące uczestnictwa dwóch proboszczów różnych wyznań przy zawieraniu małżeństwa mieszanego z określeniem dokładnej granicy tego uczestnictwa.

W związku z omówionymi tu referatami odbywała się rzeczowa dyskusja, w czasie której najczęściej konfrontowano poglądy i praktykę różnych Kościołów odnośnie do małżeństw mieszanych z podkreśleniem potrzeby dalszej reformy prawa cerkiewnego.

W ramach Kongresu zorganizowane zostały dwie wycieczki dla zwiedzania wykopalisk archeologicznych w Pela, Kawala i Filipi oraz spotkania wszystkich uczestników Kongresu u miejscowego metropolity, rektora uniwersytetu i w Instytucie Studiów Patrystycznych.

W czasie Kongresu odbyło się też zebranie członków Stowarzyszenia, na którym dokonano wyboru nowych członków zarządu oraz ustalono, że następny Kongres odbędzie się we Fryburgu i. Br. we wrześniu 1983 r. na temat: *Biskup i jego diecezja*.